

ŞÂZ (الشاذ)

Güvenilir bir râvinin kendisinden daha güvenilir râviye aykırı olarak rivayet ettiği hadis anlamında bir terim.

Sözlükte “umumdan ayrılmak (tek başına kalmak)” mânasındaki **şezz** (şüzüz) kökünden türeyen **şâz** kelimesini, özellikle son dönem hadis âlimleri “sika bir râvinin diğer sika râvilere veya kendisinden daha sika olan bir râviye aykırı olarak tek başına rivayet ettiği hadis” şeklinde tanımlamaktadır. İlk defa II. (VIII.) yüzyılda Şu'be b. Haccâc ve Abdurrahman b. Mehdî tarafından kullanılan bu terim, İmam Şâfi'ye göre güvenilir bir râvinin rivayet edip başkalarının rivayet etmediği hadis değil, güvenilir râvinin başkalarının rivayetine muhalif olarak rivayet ettiği hadisi ifade eder (Emîr es-San'ânî, I, 340). Burada geçen, “Güvenilir bir râvinin rivayet edip de başkalarının rivayet etmediği hadis değil” şeklindeki açıklama, II. (VIII.) yüzyılda sika râvinin tek başına rivayet ettiği hadislerle **şâz** denildiğini göstermektedir. Şâzzın tanımında yer alan aykırılık kaydı ilk dönemlerde mevcut bilgi ve uygulamalara aykırılık şeklinde anlaşılmıştır. Güvenilir bir râvinin kendisinden daha güvenilir râvi veya râvilere aykırı rivayette bulunması râvinin hatası olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu hatayı ifade etme ve başka yönden değerlendirme imkânı bulunmadığından bu hadis çeşidinin tesbit edilmesi ve incelenmesinin muallel hadisten daha zor olduğu belirtilmiştir. Zayıf kabul edilen **şâz**ın karşısındaki diğer hadise **mahfûz** denir. Buradan hareketle Tirmizî, sika veya zayıf râvilerin kendilerinden daha güvenilir râvilere aykırı biçimde rivayet ettikleri hadise “gayr-i mahfûz” demıştır (bk. MAHFÛZ).

V. (XI.) yüzyıl âlimlerinden Hâkim en-Nîsâbü'rî, **şâz** hadisi “sika râvinin tek başına rivayet ettiği ve mütâbii bulunmayan” hadis şeklinde tanımlamıştır (*Ma'rîfetü 'ulûmî'l-hadis*, s. 119). Ferd hadis bir kısmını içine alan bu tanıma göre **şâz** hadis zayıf sayılmaz. Buna makbul **şâz** da denebilir. Ebû Ya'lâ el-Halîlî ise hadis âlimlerinin **şâz** derken sika olsun zayıf olsun bir râvinin rivayetinde diğer râvilerden ayrı kaldığı hadisi kastettiklerini söyler. Ona göre rivayetinde tek kalan râvi sika ise bu hadis öylece bırakılır ve delil olarak kullanılmaz, sika değilse kabul edilmeyip atılır. Bu görüş münker hadisi de kapsamaktadır. Hâ-

kim en-Nîsâbü'rî ile Ebû Ya'lâ el-Halîlî'nin “râvinin tek başına rivayet ettiği hadis” şeklinde özetlenebilecek olan bu tarifi pek tutulmamıştır. Daha sonra İbnü's-Salâh âlimlerin çoğunun benimsediği tanıma uygun olan **şâzza** “murdud **şâz**” adını verir ve yeteri kadar sika olmayan râvinin tek başına rivayet ettiği hadisin de böyle kabul edildiğini söyler. Onun tesbitine göre birçok hadis âlimi, bir râvinin tek başına rivayet ettiği her türlü hadis için murdud ve münker terimleri yanında **şâz** terimini de kullanmıştır (*'Ulûmü'l-hadis*, s. 78-79). İbn Hacer el-Askalânî ise **şâzzın**, güvenilir bir râvinin gerek zabt gerekse râvilerde aranan diğer şartlar itibarıyla kendisinden daha üstün bir râviye aykırı biçimde rivayet ettiği hadis olduğunu belirtir. Bu durumda daha üstün olan ve tercih edilen rivayete mahfûz, terkedilene **şâz** denir (*Nüzhetü'n-nazar*, s. 68-69).

Daha çok metinde görülmekle birlikte seneddeki muhalefetten kaynaklanması da mümkün olan **şâz** hadisin benimsenmesi baştan beri hoş karşılanmamıştır. Nitekim II. (VIII.) yüzyıl âlimlerinden İbrâhîm b. Ebû Able, **şâz** rivayetlere meyledip bunları öğrenmeye çalışanların son derece zararlı şeyleri öğrendiklerini söylemiş, Muâviye b. Kurre **şâz** olan bilgiden uzak durulmasını tavsiye etmiş, Şu'be b. Haccâc, **şâz** hadisin **şâz** kimselerden geldiğini söyleyip bunlara karşı dikkat edilmesini istemiş, Abdurrahman b. Mehdî ise **şâz** bilgi rivayet eden kimsenin ilimde önder olamayacağını belirterek bu tür rivayetleri nakletmekten kaçınılması gerektiğini ifade etmiştir (Râmhürmüzî, s. 206; İbnü's-Salâh, s. 119). Bundan dolayı **şâz** hadis zayıf hadis çeşitlerinden biri sayılarak terkedilmiş ve dinî konularda delil kabul edilmemiştir. Yemenî hadis âlimi Hüseyin b. Muhsin el-Ensârî'nin *el-Beyânü'l-mükemmel fi tahkiki's-şâz ve'l-mu'allel* adlı eseri önce Dârekutnî'nin *es-Sünen*'i ile birlikte yayımlanmış (Delhi 1310), daha sonra ayrıca basılmıştır (Benâres 1399/1979). Abdülkâdir Mustafa Abdürrezzâk el-Muhammedî, *es-Şâz ve'l-münker ve ziyâdetü's-şika muvâzene beyne'l-mütekkaddimîn ve'l-müte'ahhîrîn* adlı eserinde (Beyrut 1426/2005) **şâz** konusunu bütün yönleriyle incelemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâmus Tercümesi, II, 89-90; Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil* (nşr. M. Accâc el-Hatîb), Beyrut 1391/1971, s. 206; Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rîfetü 'ulûmî'l-hadis* (nşr. Seyyid Muazzam Hüseyin), Medine 1397/1977, s. 119-122; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. M. Hâfiz et-Ticânî), Kahire, ts., s. 223-224; İbnü's-Salâh, *'Ulûmü'l-hadis*,

s. 76-79, 119; İbn Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-nazar fi tavzihi Nuhbeti'l-fiker* (nşr. Nûreddin İtr), Dimaşk 1413/1992, s. 68-69; a.mlf., *en-Nüket 'alâ Kitâbi İbnî's-Salâh* (nşr. Rebî' b. Hâdî Umeyr), Riyad 1408/1988, II, 652-673; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, I, 196-200; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Medine 1379/1959, s. 148-152; Ali el-Kârî, *Şerhu Şerhi Nuhbeti'l-fiker* (nşr. M. Nizâr Temîm – Heysem Nizâr Temîm), Beyrut, ts. (Dârü'l-Erkam), s. 244, 252-253, 330-337; Emîr es-San'ânî, *Tavzihu'l-efkâr* (nşr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza), Beyrut 1417/1997, I, 340-348; Tâhir el-Cezâirî, *Teucihü'n-nazar*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 69, 85, 220-223; *Tecrid Tercemesi*, Mukaddime, I, 120, 333; Ahmet Yücel, *Hadis İstislahlarının Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1996, s. 169-170.

ABDULLAH AYDINLI

ŞÂZELİ (الشاذلي)

Ebû'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Abdillâh b. Abdilcebbar eş-Şâzelî (ö. 656/1258)

Şâzeliyye tarikatının kurucusu.

593 (1197) yılında Kuzey Afrika'nın en batı bölgesinde yer alan Sebte (Ceuta) şehri yakınlarındaki Gamâre'de doğdu. Mürşidi Abdüsselâm b. Meşîş'in emriyle irşad faaliyetine başladığı İfrîkiye'deki Şâzile (Şâzele) beldesine nisbetle Şâzelî diye tanınır. Soyu Hz. Hasan'a ulaşan bir aileye mensuptur (İbn Atâullah, s. 51; İbnü's-Sabbâğ, s. 22). Öğrenimine Gamâre'de başlayan Şâzelî on yaşlarında Tunus'a giderken Kur'an'ı ezberlemiş ve hadis okumuş bir talebeydi. Burada simyâ ilmiyle meşgul olmak istediye de aldığı bazı mânevî işaretler sebebiyle bundan vazgeçti (İbnü's-Sabbâğ, s. 24). Bu yıllarda Ebû Muhammed Abdülazîz Mehdevî, Ebû Sâid el-Bâcî, Ebû Abdullâh Ali b. Harrâzim gibi âlimlerden ders aldı. İbn Atâullah el-İskenderî, onun zâhîrî ilimlerde tartışma yapacak seviyeye gelmeden tasavvuf yoluna girmedikçe söyledi (Le'tâ'ifu'l-minen, s. 51). Zâhîrî ilimleri tahsil etmekle birlikte gençlik yıllarından itibaren tasavvuf yolunda karar kılan Ebû'l-Hasan eş-Şâzelî, başlangıçta silsilesi Mağribli sûfî Ebû Medyen'e ulaşan Ali b. Harrâzim'den faydalandı. Nitekim bazı kaynaklarda ilk defa ona intisap ettiği kaydedilmektedir (İbn İyâd eş-Şâfiî, s. 17).

Şâzelî, daha sonra ilim ve mâneviyat merkezlerinin yer aldığı doğuya gitmek üzere yola çıktı. Önce Fas, Tunus ve Mısır'a gitti, oradan Irak'a geçti. Bazı kaynaklara göre 618 (1221) yılında başladığı bu yolculuğunun asıl amacı zamanının kutbunu bulmaktı. Bağdat'ta Ahmed er-Rifâî'nin

halifesi Şeyh Ebû'l-Feth el-Vâsıtî ile buluştu ve tasavvufî eğitimine bir süre onun yanında devam etti. Bağdat'ta bir velînin (İbnü's-Sabbâğ, s. 22), bazı kaynaklarda Ebû'l-Feth el-Vâsıtî'nin (İbn İyâd eş-Şâfiî, s. 19) ona aradığının Mağrib'de olduğunu söylemesi üzerine memleketine döndü. Mağrib'de Rabata denilen mevkide Abdüsselâm b. Meşîş ile tanışıp kendisine intisap etti. Seyrû sülûkünü tamamlamasının ardından İbn Meşîş ona İfrîkiye'ye gidip Şâzile beldesine yerleşmesini, daha sonra Tunus şehrine geçmesini, orada yöneticiler tarafından üzerine gelineceğini, ardından Tunus'tan ayrılıp doğuya gitmesini, burada kendisine kutbiyet makamının verileceğini söyledi (İbnü's-Sabbâğ, s. 23; İbn İyâd eş-Şâfiî, s. 19). 621-623 (1224-1226) yıllarında mürşidinin gösterdiği istikamette yola çıkan Şâzeli önce Tunus'a uğradı, oradan Şâzile'ye geçip Zağvân dağındaki bir mağarada inzivaya çekildi. Abdullah b. Selâme el-Habîbî, bu mağarada bitkiler ve otlarla beslendikleri zorlu uzlet döneminde onun yardımcısı ve refakatçisi oldu. Kendi ifadesiyle, "Ey Ali! Artık insanların arasına karış da senden istifade etsinler" denilmesi üzerine (İbnü's-Sabbâğ, s. 27) Zağvân dağındaki uzletine son verdi. Bu sırada otuz dört-otuz beş yaşlarında olan Şâzeli, İfrîkiye bölgesinin başşehri Tunus'a gitti. Burada halktan ve ulemâdan büyük ilgi gördü.

Bu dönemde İfrîkiye, Hafsî Devleti'nin kurucusu Ebû Zekeriyâ Yahyâ el-Hafsî'nin hâkimiyeti altındaydı. Ebû Zekeriyâ, Şâzeli'ye yakın ilgi gösterdi; ancak Şâzeli, Tunus Başkadısı Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Berâ'nın kıskançlıkları yüzünden buradan ayrılmak zorunda kaldı. Bu sırada hacca gitmeye niyetlenen doğuya doğru yola çıktı. Kaynaklarda, Mısır'da iken İbnü'l-Berâ tarafından kışkırtılan Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Kâmil'in onu önce bazı sıkıntılara mâruz bıraktığı, ardından ikramlarda bulunduğu kaydedilmektedir. Şâzeli hac dönüşü yeniden Tunus'a geldi. Burada ileride halifesi olacak Ebû'l-Abbâs el-Mürsî ile buluştu. İbnü's-Sabbâğ, Şâzeli'nin bu görüşmeyle ilgili olarak, "Ben Tunus'a sırf bu delikanlı sebebiyle döndüm" dediğini nakleder (a.g.e., s. 31). Bir süre sonra irşad göreviyle Mısır'a gitmesini bildiren mânevî bir işaret üzerine 642 (1244) yılının yaz mevsiminde İskenderiye'ye hareket etti.

Şâzeli çeşitli milletlere ve dinlere mensup toplulukların bulunduğu, bir ilim ve kültür merkezi olan İskenderiye'de halk ve yöneticiler tarafından karşılandı. O sırada Eyyûbî Devleti'nin başında bulunan el-

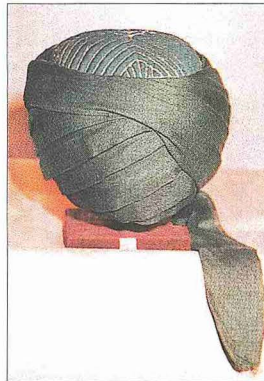
Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb kendisini ve ailesini İskenderiye'deki burçlardan birine yerleştirdi. Şâzeli, İskenderiye'de ders vermek ve tasavvuf medresleri kurmak için sonradan el-Câmiu'l-garbî diye şöhret bulan Attârî Camii'ni seçti. Ardından gittiği Kahire'de hem saray çevresinde hem ulemâ ve halk arasında büyük ilgi gördü. Kaynaklarda İzzeddin b. Abdüsselâm, Abdülazîm el-Münzirî, İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî, İbnü'l-Hâcib, Cemâleddin Ufûr, Nebîhüddin b. Avn, Muhyiddin İbn Sürâka, Ebû'l-İlm Yâsîn, Mekînüddin el-Esmer, Şeref el-Bûnî, Abdullah el-Lekânî, Emînüddin Cibrîl gibi âlimlerin onun çevresinde bulunduğu kaydedilmektedir. Şâzeli eser telif etmemekle birlikte Hakîm et-Tirmizî'nin *Hatmü'l-evliyâ*?, Nifferî'nin *el-Mevâkıf* ve *el-Muḥâṭabât*, Ebû Tâlib el-Mekî'nin *Kütü'l-kulûb*, İmam Gazzâlî'nin *İḥyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, Kuşeyrî'nin *er-Risâle*, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ*?, İbn Atıyye el-Endelüsî'nin *el-Muḥarrerü'l-veciz*'i gibi kitaplara özel ilgi gösterdi, bunları derslerinde şerhetti. 647'de (1249) Mısır'a bir Haçlı seferi düzenleyerek Dimyat'ı işgal eden Fransa Kralı IX. Louis kalabalık bir Haçlı orduyuyla Mansûre'ye doğru ilerledi. Savaş hazırlığı yaparken ölen el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb'un yerine tahta geçen oğlu Turan Şah, Haçlılar'ı yenerek IX. Louis'yi esir aldı. Yaklaşık bir buçuk yıl süren bu savaşa gözlerini kaybetmiş olmasına rağmen Şâzeli de katıldı. 656 yılının Şevval (Ekim 1258) ayında hacca gitmek için bazı müridleriyle birlikte Kahire'den ayrılan Şâzeli, Ayzâb mevkiindeki Humeysêrâ'da iken bir akşam müridlerini toplayıp onlara bazı öğütler verdi, kendi tertip ettiği *Hizbü'l-bahr*'i okumalarını tavsiye etti ve yerine Ebû'l-Abbâs el-Mürsî'yi halife tayin ettiğini bildirdi. O gece seher vaktine doğru vefat etti.

Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli geride herhangi bir kitap bırakmamış, kendisine niçin ilâhî sırlara ve diğer ilimlere dair kitap yaz-

madığı sorulunca, "Benim kitabım dostlarım ve müridlerimdir" diye karşılık vermiştir. Şâzeli'nin en meşhurları *Hizbü'l-bahr* olan *Hizbü'l-kebîr*, *Hizbü's-şâğîr*, *Hizbü'n-naşr*, *Hizbü'l-ber* gibi çok sayıda hizbi ve dua terkibi günümüze ulaşmıştır. Birçok defa basılan ve çeşitli müellifler tarafından şerhedilen bu hizipler son olarak *Câmi'u âşârî Ebi'l-Hasan eş-Şâzeli* adıyla yayımlanmıştır (nşr. Muhammed Fârûk el-Heytemî, Kahire 1421/2000). *Hizbü'l-kebîr*'i Murtazâ ez-Zebîdî *Tenbîhü'l-ârifî'l-başîr 'alâ esrârî'l-Hizbi'l-kebîr* (Beyrut 2003), *Hizbü'l-bahr*'i Ebû'l-Hüdâ es-Sayyâdî *Kılâdetü'n-naḥr fî şerḥi Hizbi'l-bahr* (Kahire 1315), Muhammed Bello *Şerḥu Hizbi'l-bahr* (Kahire, ts.), *Hizbü'l-ber*'i Abdurrahman b. Muhammed el-Fâsî *Şerḥu Hizbi'l-ber el-ma'rûf bi'l-Hizbi'l-kebîr* (Beyrut 2004) ve Ömer eş-Şebrevî, *Tenvîrü's-şadr Şerḥu Hizbi'l-ber* (Beyrut 2004) isimli şerhetmiştir. İbn Atâullah el-İskenderî ve İbnü's-Sabbâğ başta olmak üzere Şâzeliye tarikatı mensubu birçok müellif ondan nakledilen tasavvufa dair hikmetli sözleri eserlerinde zikretmiştir. Şâzeli, İstanbul halk folkloründe kahvecilerin piri olarak kabul edilmiştir. Eski İstanbul'da birçok kahvede, "Her sabah besmeleyle açılır dükânımız / Hazret-i Şâzeli'dir pîrimiz üstâdımız" levhası asılı bulunurdu. Yine İstanbul'da çeşitli tarikatlara bağlı hemen bütün tekkelerin kahve ocaklarında Şeyh Şâzeli'nin adının yazılı olduğu bir levhanın yer alması, kahve hazırlayan dervişlerin ocağı uyandırır ve cezveyi ocağa sürerken Şâzeliye pîrine teveccüh etmesi bir tarikat geleneydi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Atâullah el-İskenderî, *Letâ'ifü'l-mînen*, Beyrut 2005, tür.yer.; Şârânî, *et-Ṭabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1997, s. 290-301; İbnü's-Sabbâğ Muhammed b. Ebû'l-Kâsım el-Himyerî, *Dürrü't-esrâr ve tuḥfetü'l-ebrâr*, Kahire 2001; Ahmed b. Muhammed b. İyâd eş-Şâfiî, *el-Mefâḥirü'l-âliyye fî'l-me'âşîrî's-Şâzeliyye*, Halep 2002; Hocaşâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-evliyâdan Pîr-i Tarikat Ebû'l-Hasan Ali eş-Şâzeli ve Sâdeddin Cibâvî*, İstanbul 1318; Ali Sâlim Ammâr, *Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli*, Kahire 1951; Muhammed Bûzeyne, *Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli*, Tunus 1989; Muhyiddin et-Tu'mî, *Ṭabakâtü's-Şâzeliyyeti'l-kübrâ*, Beyrut 1416/1996; Abdülhalîm Mahmûd, *Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli* (trc. Süleyman Çelik), İstanbul 1996; a.m.f., *el-Kuṭbü's-şehîd Sîdî 'Abdüsselâm b. Beşîş*, Kahire 1997, s. 8-71; a.m.f., *Kaṣıyyetü't-tasavvuf: el-Medresetü's-Şâzeliyye*, Kahire 2003; Mustafa Salim Güven, *Ebû'l-Hasan Şâzili ve Şâzeliyye* (doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Sâlih Hasan er-Riyâşî, *eş-Şeyḥ Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli: Ḥayâtühü, menâkıbühü, âşârühü*, Kerkük 2001; Abdülvehhâb Ferhât, *Ebû'l-Hasan eş-Şâzeli: Ḥayâtühü ve medresetühü fî't-tasavvuf*,

Şâzeli
tâc-ı şerîfi
(İstanbul
Belediyesi
Müzesi,
Envanter
nr. 3096/10)

Kahire 2003; Abdülmugis Mustafa Basir el-Mağribi, *Târîhu't-târikati's-Şâzeliyye ve tetavvürühâ*, Dimaşk 2003, s. 15-35; A. Schimmel, *İslâm'ın Mistik Boyutları* (trc. Ergun Kocabiyik), İstanbul 2004, s. 265-270; Mustafa Kara, *Dervişin Hayatı Süfînin Kelâmı*, İstanbul 2005, s. 146-171, 277-301, 426-432; M. Sedgwick, "The Traditionalist Shadhiliyya in the West Guenonians and Schunians", *Une voie soufie dans le monde la Shadhiliyya* (ed. E. Geoffroy), Paris 2005, s. 353-371; A. M. Mohamed Mackeen, "The Early History of Sufism in the Maghrib Prior to al-Shadhili", *JAOS*, XCI/3 (1971), s. 398-408; a.mlf., "The Rise of al-Shadhili (D. 656/1258)", a.e., XCI/4 (1971), s. 477-486; T. Graham, "Abo'l-Hasan Shadheli and the Shadheliya", *Sufi*, sy. 7, London 1990, s. 22-26; P. Lory, "al-Shadhili", *El²* (İng.), IX, 170-172; a.mlf., "Shadhiliyya", a.e., IX, 172-175.

AHMET MURAT ÖZEL

ŞÂZELİYYE (الشاذلية)

Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli'ye
(ö. 656/1258)
nisbet edilen tarikat.

Mürşidi Abdüselâm b. Meşîş'in emriyle 1224-1226 yıllarında İfrîkiye'ye gidip Şâzile beldesindeki Zağvân dağında bir mağarada inzivaya çekilen Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli'nin otuz dört-otuz beş yaşlarında iken o dönemde İfrîkiye bölgesinin başşehri olan Tunus'a geçip irşad faaliyetine başlamasıyla tarikatın temelleri atılmıştır. Şâzeli'nin 642'de (1244) Tunus'tan İskenderiye'ye gelmesiyle birlikte tarikat çok daha geniş kesimlere ulaşma imkânı bulmuştur. Onun makamına geçen Ebü'l-Abbâs el-Mürsî, Mürsî'nin halifelerinden Yâkût el-Arşî, Şâzeli'nin gözde müridlerinden Mekînüddin el-Esmer, yine Şâzeliyye silsilesinde yer alan Dâvûd b. Ömer Bâhilî gibi önemli simaların kabirlerini barındıran İskenderiye, Şâzeliyye'nin bütün dünyaya yayıldığı merkez konumuna gelmiştir. Bazı

çağdaş araştırmacılar, Şâzeliyye pîrinin esasında İbn Meşîş olduğu, Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli'nin tarikatı ve kutbiyyet görevini İbn Meşîş'ten devraldığı görüşündedir (Mackeen, XCI/4 [1971], s. 481). Ancak Şâzeli tarikatına dair bütün kaynaklarda tarikat Şâzeli'nin söz, menkıbe ve âdâbı üzerine temellendirilmekte ve onun tarikatın kurucusu olduğu hususunda bir tereddüt bulunmamaktadır. Üstadının kim olduğu sorulduğunda, "Geçmişte İbn Meşîş ile birlikteydim, ona tâbiydim; şimdi ise herhangi biriyle bir bağlantım yoktur" diye cevap vermesi de Şâzeli'nin kendisini pîr olarak gördüğünü ortaya koymaktadır (İbn Atâullah, *Leâ'ifü'l-mînen*, s. 54).

Şâzeliyye öncelikle İskenderiye, Kahire, Tunus gibi şehir ortamlarında teşekkül etmiş, sonraki dönemlerde Mısır'ın yanı sıra Mağrib bölgesinin kırsal alanlarında yayılma imkânı bulmuş, geniş halk tabakasının ve şeyhlerin uygulamalarına bağlı olarak ulemâ üzerinde de etkili olmuştur. Zaman içinde Suriye başta olmak üzere Arap dünyasında, Hint alt kıtasında, Malezya ve Endonezya'da, Afrika'da, Anadolu ve Balkanlar'da, Amerika'da ve birçok Avrupa ülkesinde yayılmıştır. Şâzeliyye, Anadolu'ya XVI. yüzyılın başlarında Meymûniyye kolunun kurucusu Ali b. Meymûn tarafından getirilmiştir. Hayatının son zamanlarında altı yıl Bursa'da kalan Ali b. Meymûn memleketi Suriye'ye dönerken yerine Süfîzâde diye bilinen Şeyh Abdurrahman'ı halife olarak bırakmıştır. İleriki yıllarda Bekriyye kolunun kurucusu Ebü'l-Mekârim el-Bekrî'nin İstanbul'a geldiği, II. Selim'den destek gördüğü, Şâzeli-Cezûlî şeyhi Ebü'l-Mevâhib Ahmed b. Ali es-Simâvî'nin İstanbul ve Balkanlar'da faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu ilk temaslardan uzunca bir süre sonra 1200 (1786) yılında Silâhdar Abdullah Ağa tarafından yaptırılan Alibeyköy Şâzeli Dergâhı İstanbul'da açılan ilk Şâzeli zâviyesidir. Bu tarihten itibaren İstanbul'da Unkapanı, Beşiktaş (Ertuğrul), Kabataş (Çizmeciler) ve Çemberlitaş'ta Şâzeli dergâhları açılmıştır. Bunlardan Beşiktaş'taki dergâhla kısım Unkapanı'ndaki dergâh dışındakilerden herhangi bir iz kalmamıştır. İstanbul'da en çok bilinen ve etki bırakan Şâzeli şeyhi Şeyh Zâfir diye tanınan Muhammed Zâfir el-Medenî'dir (ö. 1903). II. Abdülhamid, Zâfir el-Medenî için Beşiktaş'ta Ertuğrul Tekkesi olarak da bilinen tekkeyi yaptırmış, tekkenin zengin bir vakıf geliri-ne sahip olmasını temin etmiş, kendisi de sık sık buradaki âyinlere katılmıştır. Şâzeliyye'de Ehl-i sünnet sınırları içinde kalma-

ya âzami özen gösterilmiştir. Tarikat mensuplarının Kuzey Afrika'nın batısında şeriflerin dinî hayattaki etkin ve belirleyici rollerine her zaman saygı duymaları, Şeyh Şâzeli başta olmak üzere meşâyih içerisinde çok sayıda şerif bulunması, tarikat silsilesinin Hz. Hasan ve Hz. Ali yoluyla Hz. Peygamber'e ulaşması bu durumu hemen hiç etkilememiş, Ni'metullâhiyye gibi Şîî renkleri taşıyan kolunun bir benzeri ortaya çıkmamıştır.

Şâzeliyye mârifet kavramına güçlü vurgu yapan bir tasavvuf yoludur. Mârifetullah konusu gerek Şeyh Şâzeli'nin hizb, dua ve vecizelerinde gerekse sonraki Şâzeli şeyhlerinin eserlerinde önemli bir yer tutar. Şâzeli'nin halifesi Ebü'l-Abbâs el-Mürsî ashâbın amelleriyle seçkinleştiğini, kendi zamanının ehline bunu mârifetle gerçekleştirme imkânının verildiğini söyler (Udde b. Tûnis, s. 134). Mârifet sahibi olmak Şâzeli yolun dervişlerinin temel amacıdır. Ahmed ez-Zerrûk, "İhsan Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir, sen O'nu görmeden de O seni görüyor" anlamındaki meşhur hadisin ilk kısmının mârifet mertebesi olduğunu, Şâzeli ve takipçilerinin bu ilk kısma, Gazzâlî ve takipçilerinin hadisin ikinci kısmına vurgu yaptığını söyler (*Kavâ'idü't-tasavvuf*, s. 82). Şâzeliyye'nin önemli esaslarından biri de tevekkül anlayışıdır. Şeyh Şâzeli kendisine rüyada Allah'ın huzurunda hiçbir tercihte bulunmaması, seçim yapacaksa Resûlullah'a uyarak Allah'a kulluğu seçmesinin, eğer mutlaka bir şeyi seçmesi gerekiyorsa seçmemeyi ve her şeyi Allah'ın seçimine, ihtiyar ve iradesine bırakmasının söylendiğini anlatır. Şâzeliyye'nin Mürsî'den sonraki üçüncü mürşidi İbn Atâullah el-İskenderî *et-Tenvîr fi ishkâti't-tedbir* adlı eserini yalnız bu konuya ayırmıştır. Şâzeliyye karametler ve olağan üstü haller konusunda mutedil bir yol izlemiştir. Keşif, vârit gibi hususlarda dinin temel kaynaklarının esas alınması gerektiğini bizzat Ebü'l-Hasan eş-Şâzeli söylemiş, hakikat cihetinden bir vârit aldığında bunu ancak iki âdil şahide (Kur'an ve Sünnet) sahip olduğunda kabul edeceğini belirtmiştir (Muhammed el-Fâsî, s. 9). Tarikatın İseviyye gibi bazı kollarda ateş, yılan ve akreplerle yapılan gösteriler başka kollarda benimsenmemiştir.

Dünya nimetlerinden sıkı sıkıya kaçınan bir zühd anlayışı yerine Şâzeliyye'de dünya nimetlerini bağışlayana şükür ifade eden bir tutum sergilenmektedir. İbn Atâullah el-İskenderî, şeyhi Mürsî'nin şükreden bir zengini sabreden bir fakire tercih ettiğini, bunun İbn Atâ ve Hakîm et-Tirmizî'nin yo-

Şâzeli'nin mürşidi Abdüselâm b. Meşîş'in türbesi

